

Józefa Machayówna i 13 zapomnianych „Bohatek Niepodległej” 1918-1921 z Orawy

Pisaliśmy wczoraj o kolejnej edycji filmowego konkursu edukacyjnego z cyklu **niezwyciężeni 1918–1921** upamiętniającego sylwetki osób uhonorowanych Krzyżem lub Medalem Niepodległości.

Sześć Bohatek Niepodległej z Orawy

Opisany w tekście **"Niezwyciężone. Bohaterki Niepodległej"** ... filmowy konkurs edukacyjny poświęcony jest tym razem kobietom. Dlatego powinien być szczególnie interesujący dla młodzieży orawskiej i tamtejszych szkół oraz ośrodków kultury, zwłaszcza z Jabłonki, Lipnicy Wielkiej, Piekielnika, Czarnego Dunajca i Nowego Targu, gdyż na tym terenie działało wyjątkowo wiele, bo co najmniej 14 „Bohatek Niepodległej” i niektórzy z uczniów mogą być połączeni z nimi więzami rodzinnymi. A dzięki temu mogą dotrzeć do nieznanych dotąd źródeł rodzinnych, niedostępnych dla osób z zewnątrz, co sprawi że ich prace mogą mieć wyjątkową wartość, nawet dla nauki.

Celem konkursu jest przygotowanie materiału filmowego, poświęconego wybranej bohaterce, która brała udział w walce o niepodległą Polskę w latach 1918-1921 i została odznaczona Krzyżem, bądź Medalem Niepodległości. Jest to okazja do wydobywania z niepamięci najbardziej bohaterskich Orawianek sprzed 100 lat, a było tu kobiet proporcjonalnie znacznie więcej niż w całej Polsce. Wszystkie, poza wyjątkiem Józefy Machayówny (Mikowej), są dziś niemal całkiem zapomniane, choć każda z nich zasługuje na szczególne nagłośnienie i upamiętnienie.

"Niezwyciężone. Bohaterki Niepodległej" również na Spiszu i Orawie - konkurs

Skala propolskich działań Orawiaków w latach 1918-1921, o czym nie tylko zapomniano, ale co przez II wojnę i po wojnie wręcz wymazano z pamięci, była ogromna. Na szczęście zachowały się ukryte w archiwach nieliczne dokumenty, dzięki którym może próbować przywrócić nieco wiedzy o tamtych czasach. Wiemy np. że w utworzonej w 1920 r. Tajnej Organizacji Wojskowej było na Orawie ponad 600 zaprzysiężonych osób w 36 orawskich miejscowościach. Tę wielką skalę zaangażowania Orawiaków w walkę o Polskę potwierdza też liczba przyznanych im potem przez II Rzeczpospolitą Krzyży i Medali Niepodległości – uhonorowano nimi ponad 115 osób, co znaczy że wyróżniani byli nawet 3 razy częściej od średniej liczby odznaczeń w całej Polsce. Wśród nich było aż 12 kobiet, z czego dziewięć pochodzących z Jabłonki, dwie w Piekielniku i jedna z Lipnicy Wielkiej. Dla dwu dalszych złożono wnioski o to odznaczenie.

Oto co podaje na ich temat „Leksykon Orawiaków zasłużonych dla sprawy niepodległości Polski (1918-1920)” zamieszczony w książce Małgorzaty Liśkiewicz „Orawa 1918-1924. Skąd przybywamy, kim jesteśmy” wydanej przed rokiem w Lipnicy Wielkiej przez Stowarzyszenie Lipnica Wielka na Orawie. Warto notki przytoczyć w całości, by ułatwić młodzieży i opiekunom znalezienie bohaterki, którą najłatwiej byłoby im opracować.

Lipnica Wielka

Machayówna (Machay-Mikowa, Mikowa) Józefa (ur. 13.11.1897 r. w Jabłonce, zamordowana przez Niemców 14.10.1942 r. w Krakowie) – działaczka niepodległościowa; już „w 1913 r. zorganizowała Polskie Kółko Samokształceniowe wśród młodzieży na Orawie”; uczestniczka II Zjazdu Podhalan w Nowym Targu 02-03.08.1912 r., aktywna w pracach specjalnej Sekcji Spisko-Orawskiej; w listopadzie 1918 „została obrana członkiem Rady Narodowej na Orawie”; po 13.01.1919 r., kiedy wojska polskie opuściły Orawę „stosując się do uchwały Rady Narodowej, pozostała na terenie i przez cały czas okupacji czeskiej wykonywała i prowadziła agendy Rady Narodowej, wskutek czego była codziennie brutalnie napastowana przez żandarmerię czeską, czterokrotnie aresztowana przez władze czechosłowackie: 9 czerwca 1919 została wywieziona do obozu w Teresynie [Terezinie], w listopadzie 1919 po powrocie z podróży wywiadowczej do Nowego Targu zamknięta w więzieniu w Trzcianie na Orawie, w lutym 1920 schwytana w nocy w drodze pieszej do Nowego Targu i znów w Trzcianie zaaresztowana oraz 3 marca 1920 zaaresztowana w mieszkaniu w Lipnicy Wielkiej i przez 10 dni trzymana w więzieniu – i tylko interwencja komisji alianckiej ją wyzwoliła od sądu wojskowego” (opisała to w książce „Za Polskę, notatki z więzienia czeskiego”, Kraków 1920). Pomimo represji „przez cały czas okupacji czeskiej pilnie organizowała i rozbudowywała placówki polskie na Orawie, choć wojsko czeskie otrzymało nawet rozkaz rozstrzelania jej, jeżeli ją ponownie schwyci w powrotnej drodze z Nowego Targu”, gdzie brała udział w naradach Komitetu Plebiscytowego; 5.04.1920 r. w Jabłonce wygłosiła do manifestacyjnego pochodu uchodźców orawskich powracających z Podhala przemówienie, w którym „w ostrych słowach potępiła urzędowanie czeskie na Orawie i naszkicowała całą ich działalność. Po rozpisanie plebiscytu została przeniesiona na Spisz, gdzie równie niestrudzenie organizowała placówki, rozbijała zgromadzenia czechofilskie i wszędzie była pierwszą, gdzie sprawa polska była zagrożona” (1920 r.). Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (2.05.1923 r.), Medal Niepodległości (21.04.1937 r.; wnioskowano o Krzyż Niepodległości z Mieczami); upamiętniona tabliczką na Murze Orawskich Ojców Niepodległości w Lipnicy Wielkiej (4.07.2020 r.); wspólnie z mężem jest patronką jednej z ulic w Jabłonce oraz Szkoły Podstawowej nr 2 w Lipnicy Wielkiej

Ratulowska Rozalia z domu Fitak (ur. 12.03.1887 r. w Lipnicy Wielkiej, zm. 1962 r.) – działaczka patriotyczna [w czasie okupacji czeskiej i podczas plebiscytu” (1919-1920). Odznaczenie: Medal Niepodległości (21.04.1937 r.; wnioskowano o Krzyż Niepodległości).

Piekielnik

Małysa Joanna z domu Buroń (ur.15.09.1900 r. (29.12.1899) w Piekielniku, zm. 04.03.1985 r.?) – „najdzielniejsza roznosicielka tajnych pism i notek w czasie okupacji czeskiej” (1919-1920). Wnioskowano o Medal Niepodległości (rozpatrywano 14.12.1936 r.).

Miśkowiec Maria (z domu Krupa) (ur. 23.01.1870 r. w Piekielniku, zm. 10.03.1940 r.) – „najśmielsza agitatorka i roznosicielka pism oraz broszur agitacyjnych. Aresztowana przez Czechów w 1919 r.”. Odznaczenie: Medal Niepodległości (21.04.1937 r.; wnioskowano o Krzyż Niepodległości)

Sarek (Szarek) Maria (ur. 13.04.1880 r. (11 lutego 1876 r.?) w Piekielniku, zm. 29.01.1919 r. w Piekielniku) – ofiara śmiertelna, „zabita przez żołnierzy czeskich 31 [właściwie 29] stycznia 1919 za pracę dla Polski we własnym domu”, przebita przez żołnierza bagnetem zmarła wśród wielkich cierpień. Odznaczenie: pośmiertnie Krzyż Niepodległości (16.03.1937 r.).

Jabłonka

Kobylak Paulina(ur. 29.03.1898 r. w Jabłonce) – „służba wywiadowcza i łącznikowa oraz agitacyjna podczas plebiscytu pod kierownictwem Józefy Machay-Mikowej. Bardzo często narażała życie przy nocnym przechodzeniu do Nowego Targu przez granicę”. Odznaczenie: Medal Niepodległości (21.04.1937 r.)

Krzysiak Maria(ur. 24.06 (01.07).1891 r. w Jabłonce, zm. 07.07.1982 r. w Jabłonce) – „jedna z najdzielniejszych bojowniczek i roznosicielek bibuły”. Wnioskowano o Medal Niepodległości (13.03.1939 r. przeniesienie na odznaczenie cywilne).

Maciura Maria(ur. 19.12.1898 r. w Jabłonce, zm. 01.01.1944 r.) – „od 14 stycznia 1919, tj. chwili, gdy Czesi rozpoczęli okupację Orawy, należała do grupy dziewcząt, które „werbowały” chłopców do walki z Czechami i wysyłała ich do Czarnego Dunajca. Poza tem wykonywała wywiad na rzecz Komitetu Plebiscytowego. Czesi dowiedzieli się pomału o jej działalności i zaarrestowali ją wraz z matką, ale w czasie transportu do więzienia udało jej się zbiec do Czarnego Dunajca, gdzie przebywała do powrotu Kompanii Spisko-Orawskiej na teren, tj. do 2 kwietnia 1920 r. Powróciwszy na teren była najzagorzalszą agitatorką za przyłączeniem Orawy do Polski”. Odznaczenie: Medal Niepodległości (17.03.1938 r.; wnioskowano o Krzyż Niepodległości).

Migdał Maria(od r. 1929; z domu Jabłońska) (ur. 15.09.1900 r. w Jabłonce, zm. 14.12.1963 r.) – działaczka niepodległościowa (1919-1920); przenosiła przez granicę „lasami do Jabłonki”, otrzymywane za pośrednictwem brata Wendelina Jabłońskiego, „przesłane przez Komitet Plebiscytowy w Nowym Targu ulotki i odezwy agitacyjne”, które następnie dostarczała do Bobrowa, Ślancic i Namiestowa. „Przy pomocy siostry zamieszkałej w Ślancicy rozdzielałam pomiędzy tamtejszą ludnością ulotki i odezwy i w ten sposób rozszerzałam agitację na terenie Słowacczyzny a przez to prowadziłam agitację na rzecz Polski.przy przenoszeniu ulotek i listów tajnych do mężów zaufania na teren zajęty obecnie i wówczas przez Czechów, narażałam się kilkakrotnie na życie, gdyż byłam ścigana, goniona przez żołnierzy czeskich, a nawet strzelano za mną”. Odznaczenie: Medal Niepodległości (22.04.1938 r.

Piekarczyk Maria z domu Paniak (ur. 10.11.1876 r. w Jabłonce, zm. 1.05.1947 r.) – „jedna z najśmielszych bojowniczek polskości na Orawie. Podczas plebiscytu w jej domu odbywały się zebrania. Przez Czechów stale prześladowana. W domu Piekarczyków przechowywane były transporty karabinów i amunicji”. Odznaczenie: Medal Niepodległości (21.04.1937 r.; „Monitor Polski” nr 93/1937 – jako Piekarczykowa Janowa; wnioskowano o Krzyż Niepodległości).

Sandrzyk-Kubik Józefina z domu Krzypiak (ur. 22.02.1888 r. w Jabłonce) – „Od r. 1913 członkiem tajnej organizacji polskiej na Orawie. Podczas plebiscytu wykonywała służbę wywiadowczą i przechodziła nocami niezliczoną ilość razy przez granicę, narażając się na zastrzelenie”. Odznaczenie: pośmiertnie Medal Niepodległości (16.03.1937 r.; wnioskowano o Krzyż Niepodległości);

Wierczek Gizela (od 1939 r. Olejnik) (ur. 31.03.1899 r. w Jabłonce, zm. 09.02.1969 r.) – „od r. 1913 była członkiem tajnej

organizacji polskiej. Podczas plebiscytu wykonywała niebezpieczne wywiady pod kierunkiem Józefy Machay-Mikowej” (1919-1920). Odznaczenie: Krzyż Niepodległości (21.04.1937 r.)

Zgama Weronika z domu Kobylak (ur. 25.04.1891 r. w Jabłonce, zm. 16.03.1963 r.) – „Odważna i roztropna kurierka i agitatorka podczas plebiscytu. Była dwa razy przez Czechów aresztowana i więziona” (1919-1920), m.in. 22.07.1919 r. „za to, że jej mąż [Józef] był w Czarnym Dunajcu” [tzn. w Legii Spisko-Orawskiej]. Odznaczenie: Medal Niepodległości (22.04.1938 r.).

Zubrzycka Cecylia (ur. 26.12.1901 r. w Jabłonce, zm. w 1991 r.) – „Pełniła niebezpieczną służbę wywiadowczą i łącznikową między ks. Ferdynandem Machayem i Józefą Mikową podczas plebiscytu”. Odznaczenie: Medal Niepodległości (21.04.1937 r.; wnioskowano o Krzyż Niepodległości).

WTL Ilustracja: Sześć „Bohaterek Niepodległej” z Orawy: Józefa Machayówna, Gizela Wierczek, Maria Maciura, Maria Piekarczyk, Maria Migdał, Rozalia Ratułowska (zestawienie zdjęć z „Orawscy Bojownicy Niepodległości” polskaorawa.pl).